

УДК 94(470) «19»:27

**Р. М. Шеретюк,**

*доктор історичних наук, професор кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва  
Рівненського державного гуманітарного університету*

### **«ЗМАГАННЯ ЗА ДУШІ» ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ЗМІЦНЕННЯ ПОЗИЦІЙ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (СЕРЕДИНА – ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)**

*У статті висвітлюється практика повернення частини римо-католиків – в минулому греко-уніатів Правобережної України до православ'я, що стало одним із засобів зміцнення позицій Російської православної церкви в цьому регіоні в середині – другій половині ХІХ ст.*

**Ключові слова:** Російська імперія, Правобережна Україна, Російська православна церква, греко-уніати, Римо-католицька церква, конверсія, православний прозелітизм.

### **«СОРЕВНОВАНИЯ ЗА ДУШИ» КАК ОДНО ИЗ СРЕДСТВ УКРЕПЛЕНИЯ ПОЗИЦИЙ РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ (СЕРЕДИНА – ВТОРАЯ ПОЛОВИНА ХІХ В.)**

*В статье освещается практика возвращения части римо-католиков – в прошлом греко-униатов Правобережной Украины к православию, что стало одним из средств укрепления позиций Русской православной церкви в этом регионе в середине – второй половине ХІХ в.*

**Ключевые слова:** Российская империя, Правобережная Украина, Русская православная церковь, греко-униаты, Римско-католическая церковь, конверсия, православный прозелитизм.

### **«COMPETITION FOR THE SOUL» AS A MEANS OF STRENGTHENING THE POSITION OF THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH ON THE RIGHT BANK UKRAINE (MID – LATE NINETEENTH CENTURY.)**

*The article deals with the practice of the return of Roman Catholics – last Greek Uniates to Orthodoxy Right-Bank Ukraine, which was a means of strengthening the*

© Р. М. Шеретюк, 2014

*position of the Russian Orthodox Church in this region in the middle – the second half of the nineteenth century.*

**Keywords:** *Russian Empire, Right-Bank Ukraine, the Russian Orthodox Church, the Greek Uniates, the Roman Catholic Church, conversion, orthodox proselytism.*

Після здійснення офіційного «возз'єднання» Греко-уніатської церкви з Російською православною 1839 р. вище керівництво цивільних і духовних структур імперії усвідомлювало, що для того, аби закріпити цей «успіх», необхідно створити максимально сприятливі умови для наступного зміцнення православ'я. Зокрема, зусилля владних структур у цей період були зосереджені на вирішенні важливої проблеми для Російської православної церкви – поверненні з лона Римо-католицької церкви тих парафіян, котрі у свій час, як тоді твердили, були «спокушені» «латино-польською партією». Щоправда, водночас деякі самодержавно-синодальні очільники висловлювалися за те, щоб «залишити Римлянам спокушених ними Уніатів». Однак значна кількість останніх (лише 1802–1803 рр. до католицизму перейшло близько 100 тис. уніатів) призвела до наміру православного духовного відомства повернути їх до «прабатьківської віри», оскільки, як стверджував архієпископ Литовський Й. Семашко, «подібна поступка Римському духовенству буде для нього істинним торжеством і спонукає його до подальших підступів проти Православної Церкви, тим більше, що Православним, а особливо возз'єднаним духовенством оволодіє обов'язково смуток і зневіра у своїх силах» [10, с. 195]. Наполягаючи на поверненні колишніх греко-уніатів з-під опіки латинського кліру, він був переконаний, що «нехай краще Римське духовенство буде в оборонному, ніж у наступальному становищі; займаючись відстоюванням попередніх надбань, воно не буде мати можливості прагнути до нових» [10, с. 195].

Окремі аспекти практики повернення колишніх греко-уніатів – римо-католиків Правобережної України до лона Російської православної церкви в середині – другій половині XIX ст. студіювали сучасні вітчизняні релігієзнавці, зокрема С. Жилюк [9] і Н. Стоколос [16], а також науковці Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України [11]. Але, оскільки більшість науковців, які досліджували означену проблему, розглядали її у загальних рисах, вона вимагає більш докладного прочитання.

Метою дослідження є висвітлення та аналіз одного із засобів зміцнення позицій Російської православної церкви на Правобережній Україні в середині – другій половині XIX ст., тобто після «возз'єд-

нання» греко-уніатського населення цих теренів з нею 1839 р. Мова йтиме про практику повернення до православ'я колишніх греко-уніатів, котрі під впливом різних чинників напередодні скасування своєї Церкви перейшли до римо-католицизму.

Зазначимо, що процес масового переходу колишніх греко-уніатів до римо-католицизму розпочався ще наприкінці XVIII ст., коли на імператорський престол зійшов цар Павло I. Саме його політика протегування Римо-католицькій церкві зумовила конверсію частини переведених (часто із застосуванням тиску і сили) в роки правління Катерини II православних – колишніх греко-уніатів до «латинства» [20]. Це явище мало місце в релігійно-церковному житті Правобережжя впродовж першої половини XIX ст., однак особливого динамізму воно набуло у 1833–1837 рр., коли на правобережних теренах проходила активна підготовка до офіційного «возз'єднання» Греко-уніатської церкви з Російською православною. Саме в цей час відбувалися радикальні трансформації уніатської культово-обрядової сфери, коли на зміну усталеним церковним звичаям і традиціям прийшли синодально-православні. Пересічними парафіянами вони сприймалися дуже болісно, або ж не сприймалися взагалі. У цьому контексті привертає увагу рапорт чиновників Ямпільського духовного правління, направлений архієпископові Подільському і Брацлавському від 3 квітня 1835 р. У ньому, зокрема, йшлося про те, що, як повідомляв місцевий священик Й. Юрашкевич, 7 селян с. Гнатків «спокусилися невідомо йому в який час і з якої причини з грекоросійського на римо-католицький обряд» [5, арк. 2–2 зв.]. У цьому документі духовні підтверджували, що парафіяльний священик Юрашкевич «пастирськи вмовляв і пропонував їм декілька разів і лякав, щоб вони повернулися до колишнього свого віросповідання». Однак настійливі настанови цього клірика ніякого результату не дали, оскільки селяни повернутися до «прабатьківської віри» «через свою впертість і селянську брутальність не хочуть» [5, арк. 2 зв.]. Як пояснював ієрей, «ці селяни... хрещені покійним моїм батьком Григорієм Юрашкевичем..., а сповідувалися і причащалися у римських ксьондзів з малолітства і до цього часу, у грекоросійській Церкві на сповіді ніколи не були, також і батьки їх... були римо-католицького віросповідання» [5, арк. 6–6 зв.].

Першочергові заходи, що, на переконання царської адміністрації, мали перешкодити розвитку цієї тенденції, знайшли своє відображення в секретному розпорядженні департаменту духовних справ іноземних віросповідань Міністерства внутрішніх справ від 31 грудня

1839 р. [17, арк. 54–55]. У цьому документі, зокрема, містилася вказівка цивільним губернаторам Південно-Західного краю про те, щоб «Всі звичаї, запроваджені на шкоду нашого Православ'я і які залишаються в своїй силі від послаблення місцевого керівництва, ... потроху непримітним чином, з обережністю, знищувати» [17, арк. 54–55]. Водночас представники офіційно-православного табору серед рецептів ефективної протидії католицизму, що, на їхню думку, працювали б на попередження переходу місцевого населення з православного в римо-католицьке віросповідання, пріоритетними вважали ті, що полягали у підвищенні гідності православного духовенства. Для цього відповідним приписом передбачалося, щоб «позовним справам, розпочатими нашим Духovenством з Польськими обивателями, або їх Духовними, під безпосереднім наглядом Цивільних Керівництв, давати швидкий і правильний хід». Зокрема, під особливий контроль влади переходили справи про «спокушення народу» з православ'я в римо-католицький обряд, яким рекомендувалося «дати належний хід, з наскільки можливим сприянням Єпархіальному Духовному Керівництву в переслідуванні злонаміренних спокусників і гідному їх за законами покаранню» [17, арк. 54–55]. Таким чином, піднесення авторитету православного духовенства у другій половині XIX ст. на Правобережній Україні було одним із засобів реалізації курсу, визначеного царатом, на зміцнення Російської православної церкви в цьому регіоні. Це було пов'язане з тим, що проімперські сили розглядали православний клір як важливий ідеологічний важіль у Російській імперії. Зрештою, як показав час, їхні розрахунки в цьому контексті виявилися доволі виправданими.

19 березня 1840 р. Синод розіслав по духовних консисторіях Правобережної України і Білорусі секретний указ, у якому були вказані вказівки «стосовно попередження зведення в Латинство по Губерніях Вітебській, Могилевській, Київській, Волинській, Подільській, Мінській, Віленській і Гродненській, та області Білостокській» [7, арк. 2–5]. Він, зокрема, містив припис чиновникам православних відомств зібрати докладні відомості про місцеві римо-католицькі парафії, зокрема чисельність їх вірян і духовенства, кількість культових споруд і навіть час, у який їм дозволено здійснювати богослужіння [7, арк. 3 зв.]. Особлива увага відповідальних за це осіб мала бути звернута на римо-католицьких парафіян, зокрема на збір достовірної інформації про «законність» їхнього перебування в цьому віросповіданні. Зрозуміло, що відсутність останньої ставала незаперечним доказом приналежності особи до православ'я, «спокушеної в колишні часи латинниками».

Варто зазначити, що збір цих відомостей розтягнувся на тривалий час, що, до речі, часто відбувалося не з вини православних кліриків. У цьому їм усіляко протидіяло римо-католицьке духовенство, не зацікавлене у «відбиранні» своїх парафіян. Одним із яскравих свідчень цього став рапорт благочинного м. Міньковці Ушицького повіту протоієрея С. Стрельбицького, надісланий у місцеве духовне правління від 24 квітня 1843 р. У ньому зазначалося: «складений мною... особливий список осіб, котрі належать Православному віросповіданню, а саме: Марія, Павлина, Фекла і Емілія Туровські; Самсон, Леон, Емілія і Вікторія Ястремські; Єфимій Тонович і Анна Табенська – і такий до ксьондза Павловського відісланий, з попередженням, що означені особи без будь-якого заперечення належать до Православ'я і парафіяльної Міньковецької Свято-Михайлівської церкви. Однак Павловський, не звертаючи уваги на Височайше повеління, допустив їх в минулу чотиридесятницю в парафіяльному своєму Костелі до сповіді... Про що... рапортую...» [8, арк. 5].

Так, досить заплутаним, з огляду на ненадання допомоги римо-католицького духовенства православним ієреям у цій справі, стало з'ясування конфесійної приналежності частини парафіян Волинської єпархії. У січні 1847 р. її благочинні отримали секретне розпорядження від єпархіального керівництва щодо подання відомостей про тих римо-католиків, які «за законом» належали до православного віросповідання. Однак місцеві клірики змушені були рапортувати, що про те, що «скільки насправді жителів перейшло в римо-католицизм з унії... немає відомостей» [4, арк. 105 зв.]. Зокрема, священик Тростянецької парафії М. Лотоцький з цього приводу зазначав: «Хоча вимагалось багато згаданих списків від латинських ксьондзів м. Колки і м. Вишенськ, однак таких до цього часу я не отримав, а тому й невідомо, хто має бути зарахований з римо-католицького віросповідання до православного віросповідання; немала їх кількість знаходиться в моїй парафії» [4, арк. 106 зв.].

Зрештою, запровадження ретельного обліку тих осіб римо-католицького віросповідання, котрі під впливом різних чинників давали згоду на своє приєднання до православ'я, показало їх доволі обмежену кількість. Так, 1838 р. у Подільській єпархії таких виявилось всього 309 осіб [6, арк. 19]. Наступного 1839 р. її відомства зафіксували наступну кількість письмових звернень від населення щодо переходу з латинства у православ'я: у Проскурівському повіті – 51 заяву [6, арк. 2 зв. – 3 зв.], в Ушицькому – 24 [6, арк. 4–4 зв.], Летичівському – 50 [6, арк. 5–6], Ямпольському – 17 [6, арк. 9–9 зв.], Літинському – 16 [6, арк. 10] і Ольгопольському – 13 [6, арк. 11–11 зв.].

Зауважимо, що серед чинників, які зумовлювали перехід православних парафіян до римо-католицизму, за спостереженнями цивільних і духовних високопосадовців краю, одне з чільних місць належало пишному відзначанню Римо-католицькою церквою окремих релігійних урочистостей. Вони, як правило, приваблювали значну кількість населення, до речі, не лише католицького віросповідання. Саме остання обставина зумовила появу секретного припису духовної влади імперії, в якому йшлося про те, «щоб Цивільне Керівництво мало під рукою відомості про святкування в кожному Римо-Католицькому монастирі або парафії фестиві або прощ, щоб за особливого в ці дні напливу народу, можна було звертати своєчасну увагу на відвертання можливості відступу від Православ'я в простому народі і залучення його до Латинства» [17, арк. 55].

Ще одним свідченням глибокої стурбованості самодержавно-синодальної влади помітним розгортанням цього явища став лист очільника Департаменту духовних справ на ім'я Київського військового, Подільського і Волинського генерал-губернатора від 30 січня 1840 р. У ньому державний чиновник вимагав від губернатора негайного подання відомостей про святкування місцевим римо-католицьким духовенством фестиві, їх назв і часу проведення, а також кількості учасників [17, арк. 63]. Зокрема, як вдалося з'ясувати чиновникам, римо-католицький костел св. Іоанна м. Міхновка Київської губернії під час урочистого святкування свого храмового свята збирає до 1 500 осіб [17, арк. 95 зв.–96]. У м. Чорнострів Проскурівського повіту Подільської губернії тамтешній римо-католицький костел Успіння Божої Матері, відзначаючи 13 червня свято св. Антонія, «приваблює» до цих урочистостей 4 500 осіб, а на святкування Божого Тіла, яке припадало на липень і тривало, як сказано в документі, 8 днів, стікається близько 3 000 мирян [17, арк. 184 зв.–185]. Проведення римо-католиками великої кількості фестиві було зафіксовано цивільною владою у Волинській губернії. Так, костел ордену кармелітів босих м. Бердичів з особливою пишністю відзначав День Вознесіння Господнього, Зішестя Святого Духа, Божого Тіла, свято Богоматері шкаплерної, Архистратига Михаїла, Покрови Пресвятої Богородиці, святих Кузьми і Дем'яна, святої Анни. Як зазначалося в документі, під час цих фестиві «кожного разу народу буває до 20 000 душ» [17, арк. 201 зв.–202].

У цьому контексті важливо наголосити на тому, що багатівікове співжиття православних, римо-католиків і греко-уніатів сприяло формуванню особливостей релігійного світогляду та сакральних практик автохтонного населення правобережних теренів. Однією з них була

відсутність фанатизму у ставленні до інших християнських віросповідань, що виявлялася в толерантності до їхніх конфесійних відмінностей. Так, саме плюралізм релігійного світогляду українців, за твердженням авторитетного вітчизняного релігієзнавця Анатолія Колодного, був передумовою задоволення ними своїх релігійних потреб у культових спорудах інших конфесій [12, с. 44–45]. Відтак, не було нічого дивного в тому, що греко-уніати відвідували урочисті богослужіння в римо-католицьких храмах, під час яких відбувалося відпущення гріхів, так званих відпустів або прощ. Більше того, це було досить поширеним явищем на теренах Правобережжя у першій половині XIX ст. [13, с. 264–265].

Як писав із цього приводу А. Річинський, відкритість і толерантність українців, а також віротерпимість упродовж віків відповідним чином вплинули на формування їхнього релігійного світогляду. Перетоплювалися й спліталися у своєрідну мозаїку різні впливи, і це, зрештою, надало українському релігійному світогляду характер еволюційний і синкретичний. Йому ж належить й наступне твердження: «Боротьба ідей все веде до їх фузії... все це зрештою мало наслідком, що «хоч у боротьбі за українську душу перемога лишилася за офіційною візантійською ортодоксією..., але суспільністю ця винятковість не опанувала! Суспільність приховала погляди ширші, вільніші, толерантніші, критичніші – те вільнодумство, проти якого даремно боролась потім офіційна ієрархія (засуджуючи такі міркування, що, мовляв, «і ту і сю віру Бог дав»). Київська культура як матеріальна, так і духовна, не стала простим віддзеркаленням візантійства, а залишилась дуже складною синтезом різнорідних течій, доволі самостійно перероблених і перетравлених українським життям» [14, с. 162].

Таким чином, відвідування частиною православних – в минулому греко-уніатів – урочистих богослужінь Римо-католицької церкви на Правобережній Україні в середині – другій половині XIX ст. було не лише одним із виявів їхньої релігійної практики, сформованої впродовж століть під впливом різних чинників, але й свідченням – у ширшому розумінні – етноконфесійної специфіки української культури. Саме тому контроль світських і духовних кіл імперії за відвідуванням «нововозз'єднаною» паствою римо-католицьких храмів на правобережних теренах у цей час слід розглядати не лише як бажання центру захистити віруючих Російської православної церкви від «згубних» впливів латинства, але і як відвертий намір знищити самобутні, витворені в лоні духовності народу, прикмети його етноконфесійної культури. Доречним з цього приводу є твердження вітчизняного фі-

лософа Олександра Сагана, що «наступ московського православ'я» на етнічно забарвлену віру українців «перетворився у наступ на етнос при конфліктному вростанні (а реально – розчиненні, поглиненні, асиміляції) українсько-православного етноконфесійного утворення в російсько-православне» [15, с. 31].

Показовим у цьому контексті є розпорядження архієпископа Волинського Антонія на ім'я Луцького протоієрея І. Метельського від 11 вересня 1865 р., в якому владика, зокрема, зазначав: «Під час відвідання Єпархії стало мені відомо, що досить велика кількість християн, котрі сповідують Православну віру, нерідко відвідують Римо-Католицькі Костели в будь-який час, коли буває в них богослужіння, не кажучи вже про ті дні, в які бувають так звані латинські відпусти, і які, на нещастя, прийнято Православними святкувати разом із папістами» [4, арк. 301]. За словами архієпископа Волинського, це «невтішне явище показує, наскільки глибоко пустив своє коріння Римо-Католицький езуїтизм». Відтак, аби викоринити його, архієрей зобов'язував підлеглих йому духовних проводити відповідну роз'яснювальну роботу серед парафіян. На переконання керівника Волинської єпархії, для цього «необхідно Пастирям Церкви прищеплювати Православному народу, що хоча Римо-Католицька віра близька до істини, однак все ж не істинна; що древня й істинна віра є лише віра Православна; що її однієї й потрібно триматися для спасіння своєї душі». У цьому документі владика Антоній наголошував на тому, що бездіяльність кліриків у цьому важливому питанні може призвести до збайдужіння вірян, «неминучого охолодження до своєї віри і навіть відпадиння від неї» [4, арк. 301–301 зв.].

З'ясовуючи чинники переходу в цей час православних парафіян до римо-католицизму, сучасні вітчизняні дослідники серед інших причин цього явища називають також наростання відчуженості між сільськими парафіями і значною частиною духовенства, котре все більше відривалося від народного ґрунту і ставало чужим за мовою, культурою, життєвими уподобаннями основній масі українських парафіян. Таке розходження позицій та інтересів духовенства і парафій особливо посилювалось у 40–50-х рр. XIX ст. У цей час на парафію на зміну поколінню священників – прихильників давніх релігійно-церковних традицій, генетично пов'язаних із селом, громадою і їх духом, прийшло зі зросійщених семінарій нове покоління кліриків «у шовкових рясках, з претензіями панка чи підпанка». Погордливо ставлячись до сільської громади, вони дивилися на парафіян як на «мужиків», завченими фразами критикуючи в парафії все, що хоч якось відрізняло-



ся від великоросійського шаблону. На зміну простій, грубуватій, але зрозумілій селянину проповіді-бесіди, пов'язаній з реаліями селянського життя, прийшли казенні, складені за всіма правилами семінарської науки, проповіді, після яких селяни лише «тяжко зітхали, ніби втративши... останню втіху в житті» [11, с. 226–227]. Відтак, саме в цей період почала виправдовувати себе взята наприкінці 20-х рр. XIX ст. стратегія самодержавства на проімперське виховання української молоді через російські навчальні заклади.

Солідаризуємося із твердженням авторитетних вітчизняних учених-релігієзнавців, що саме парафіяльний священик нової генерації, як ревний провідник самодержавно-синодальної Церкви, багато в чому чужий за духом простому віруючому, став важливою причиною не лише погіршення відносин між духовенством і парафіянами, але й зростання формального, а з часом – й індивідуального ставлення мирян до Церкви. Саме це призводило до непоодиноких випадків пошуку ними інших шляхів задоволення своїх духовних потреб – релігійних і позарелігійних [11, с. 227]. Нерідко порівнюючи своїх духівників із ксьондзами, освіченими і шанованими, поставленими в незалежне від парафіян становище, люди мимоволі згадували той час, коли належали до унії. Однак, не маючи змоги повернутися в колишнє віросповідання, вони звертали свої погляди на католицтво [9, с. 115–116]. Показовим у цьому контексті є рапорт благочинного Проскурівського округу В. Більчанського місцевому духовному правлінню від 5 серпня 1893 р., в якому, зокрема, йшлося про «шкідливі дії» ксьондза Фельштинського римо-католицького костелу А. Грущинського. Православний ієрей шкідливість його вчинків вбачав у тому, що «латинник», як було сказано в цьому документі, не лише «влаштує для приваблення православних хресні ходи навколо костелу», але й «під приводом навчання молитвам у будинку своїх парафіян навчає дітей польської мови, навіює їм неповагу до православної церкви, внаслідок чого ті, хто ходили до церковно-парафіяльної школи, перестали її відвідувати» [18, арк. 1]. Згідно висловлювань благочинного Більчанського, шкідливий вплив латинського клірика, котрий мав репутацію талановитого проповідника, «загрожує» православному населенню навколишніх сіл, а тому «не може бути терпимим» [18, арк. 1].

Перманентні настійливі заходи з утвердження православ'я, що проводилися духовним чиновництвом у регіонах [3], де свого часу панувала унія та були міцними елементами західної духовно-культурної традиції, лише згодом почали давати свої плоди. Про це свідчить скрупульозна фіксація відповідними відомствами тих, хто «був спо-

кушений у колишні часи з православ'я в латинство», а «нині знову повертаються до православ'я». Зокрема, як йшлося в православному часописі XIX ст., жителі містечка Клешелі Більського повіту Гродненської губернії «були спочатку уніатами, але молитви читали поросійськи, поминаючи вселенського архієрея, святішого отця Папу Римського». Під час возз'єднання 1839 р. вони «нізащо» не бажали приєднатися до Російської православної церкви, і тому залишились уніатами, а незабаром «і зовсім перейшли в латинство, і почали молитися вже по-польськи». Довготривалі (більше 20-ти років!) заходи місцевого православного відомства щодо населення цього містечка дали, зрештою, позитивні результати: 1863 р. воно все без винятку перейшло з римо-католицизму до православ'я [2, с. 50–51].

У цьому контексті привертає увагу також той факт, що, згідно з відомостями «Віленського вісника», лише в 1864 р., тобто через 25 років після «возз'єднання» Греко-уніатської церкви з Російською православною, жителі сіл Сошно, Селище, Кротово, Столчиці, Закуття, Новосілки, Скуритичі, Полкотичі та Королок Мінського повіту Мінської губернії «повернулись до православ'я» в кількості 450 осіб чоловічої та 437 осіб жіночої статей; Ігуменського повіту – 19 осіб чоловічої та 9 осіб жіночої статей; Пінського повіту – 9 осіб чоловічої та 3 особи жіночої статей. Водночас у Невельському повіті Вітебської губернії «прийняли» православ'я 230 осіб. Таким чином, загальна кількість тих, хто повернувся до православ'я, становила 1 157 осіб [1, с. 99–100].

Зрештою, свідченням не лише ретельного аналізу чиновниками духовних відомств кожного окремого випадку переходу з православ'я до римо-католицизму, але й цинічного їх ставлення до вибору віросповідання населення, є наступний епізод. Так, чиновникам Проскурівського повіту Подільської губернії стало відомо про «зведення з Православ'я в Католицизм» жительки с. Іванківці К. Мазур. Зініційоване ними розслідування показало, що ця селянка, сповідувавши «від народження віру католицьку», 1876 р. вийшла заміж за селянина православного віросповідання Є. Сиско. Відтак, з того часу, як йшлося в документі, «під впливом останнього», жінка стала виконувати духовні треби за обрядами Православної Церкви. Овдовівши, 1885 р. вона вдруге вийшла заміж за селянина-католика Т. Мазура, після чого знову стала «сповідувати католицьку віру». Саме остання обставина викликала настійливе бажання керівництва краю повернути К. Мазур до «прабатьківської віри», тобто православ'я, що потягнуло за собою цілу низку розпоряджень, приписів і вказівок з цього приводу [19, арк. 1–18].

Отже, після офіційного «возз'єднання» греко-уніатського населення Правобережної України з Російською православною церквою, що відбулося 1839 р., зусилля провідників етноконфесійної політики Російської імперії були в цей період зосереджені на вирішенні проблеми, подолання якої мало зміцнити позиції Російської православної церкви, – поверненні з лона Римо-католицької церкви тих парафіян, котрі у свій час були «спокушені» «латино-польською партією». Цей намір владних структур Петербурга зумовив появу низки секретних приписів вищого духовного керівництва імперії, виконання яких передбачало встановлення суворого нагляду за діяльністю римо-католицьких церковних, зокрема чернечих осередків у регіоні, а також за їхнім духовенством і парафіянами. Навіть пересічні віряни – римо-католики стають об'єктом прискіпливої уваги цивільної влади, зокрема ретельного з'ясування обставин їхнього перебування в латинському обряді. Водночас під особливим контролем самодержавно-синодального чиновництва опинилася діяльність римо-католицького духовенства, зокрема проведення ним урочистих богослужінь з нагоди особливо шанованих у тій чи іншій місцевості релігійних відзнак. Місцева адміністрація вбачала в них не лише загрозу для «благочесних» парафіян краю, котрі, беручи участь в урочистих святкуваннях римо-католицьких свят, схилилися до латинського віросповідання, але й підірвав позицій Російської православної церкви, що йшло всупереч із великоімперськими намірами ствердити й посилити їх.

Відтак, в контексті етноконфесійної політики царату на Правобережжі в цей час поступово й неухильно здійснювалися заходи, спрямовані на тотальне нищення самобутнього пласту сакральної культури його автохтонного населення, нівеляцію та викорінення будь-яких виявів її етноконфесійної специфіки.

### **Список використаних джерел:**

1. Возвращение в православие // Православное обозрение. – 1864. – Октябрь. – М.: В Университетской типографии (Катков и К°), 1864. – С. 99–100.
2. Возвращение к православию // Православное обозрение. – 1864. – Январь. – М.: В Университетской типографии (Катков и К°), 1864. – С. 50–51.
3. Держархів Вінницької області, ф. Д-506, оп. 1, спр. 193.
4. Держархів Волинської області, ф. 35, оп. 1, спр. 14.
5. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 1174.
6. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 1193.
7. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 1200.

8. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 1241.
9. Жилюк С. І. Релігійна політика царизму на Волині (1793 – 1917 рр.): Монографія / С. І. Жилюк, Б. Є. Бойко. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – 228 с.
10. Записки Иосифа, митрополита Литовского: В 3 т. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1883. – Т. 2. – IV + 786 с.
11. Історія релігії в Україні: У 10 т. / [редкол.: А. Колодний (голова) та ін.]. – К.: Український Центр духовної культури, 1996–1999. – Т. 3. Православ'я в Україні / [за ред. А. Колодного, В. Климова]. – 1999. – 560 с.
12. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах: Монографія / А. М. Колодний. – Львів: СПОЛОМ, 2005. – 336 с.
13. Лось В. Релігійне життя вірних: особливості виконання релігійних практик уніатським населенням Правобережної України (перша половина ХІХ ст.) / В. Лось // Дрогобицький краєзнавчий збірник / [ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін.]. – Вип. VIII. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 264–272.
14. Річинський А. В. Проблеми української релігійної свідомості / А. В. Річинський / [упорядники А. Колодний, О. Саган]. – Вид. третє. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – 448 с.
15. Саган О. Н. Національні прояви православ'я: український аспект / О. Н. Саган. – К.: Світ знань, 2001. – 256 с.
16. Стоколос Н. Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (ХІХ – перша половина ХХ ст.): Монографія / Н. Г. Стоколос. – Рівне: РІС КСУ – ППФ «Ліста-М», 2003. – 480 с.
17. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 442, оп. 413, спр. 12.
18. ЦДАК України, ф. 442, оп. 842, спр. 475.
19. ЦДАК України, ф. 442, оп. 842, спр. 476.
20. Шеретюк Р. Перехід уніатів Білорусі в римо-католицизм на початку ХІХ століття та реакція на нього уряду крізь призму російського імперського законодавства / Р. Шеретюк // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. Випуск 16. – Рівне: РДГУ, 2009. – С. 91–96.